

*Blikk for språk: Sosiokulturelle perspektiver på norsk
språkvirkelighet*

av Stian Hårstad, Brit Mæhlum og Rikke van Ommeren

Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2021. ISBN 978-82-0268-735-9.

Bokmelding av Ragni Vik Johnsen

UiT Norges arktiske universitet

Målet med boka er, som tittelen indikerer, å utruste leseren med “et særskilt blikk for språk” (s. 9). Den optiske metaforikken brukes gjennomgående i boka og er ment å betegne “et bestemt teoretisk fundament og en tilhørende terminologi som nettopp gjør det mulig å se de språklige omgivelsene i et nytt lys” (s. 12). Boka tilbyr med andre ord leseren ei bestemt kritisk linse for å undersøke språk og språkbruk, som vil avdekke nærmest usynlige, for ikke å si tause, mekanismer og fenomener, som kan være lite håndfaste og mer abstrakte sammenlignet med de formelle og strukturelle språklige ferdighetene. Likevel kan kunnskap om disse forholdene blant annet fortelle noe om hvorfor språkbrukere handler som de gjør, og hvorfor man tilskriver språk ulike verdier.

Boka består av ti kapitler. Forfatterne har skrevet boka sammen, men har hatt hovedansvar for hver sine kapitler (se s. 9). I det første kapitlet kaster forfatterne lys over fem språksituasjoner i den norske språkvirkeligheten som også blir studert med lupe i seinere kapitler. *Kapittel to* og *tre* er teorikapitler, mens de påfølgende seks kapitlene presenterer og diskuterer ulike språklige virkeligheter i lys av den teoretiske innramminga presentert innledningsvis. Boka retter det kritiske blikket mot et vidt spekter av skriftlige og muntlige språklige kontekster: Kapitlene presenterer kjente situasjoner som den norske toskriftsituasjonen og dens språkhistoriske bakgrunn, samt temaer man sjeldnere ser behandlet i lærebøker som bidialektalitet og lingvistiske landskap.

For å fortsette med den visuelle metaforikken, så zoomer *introduksjonskapitlet* inn på godt utvalgte friksjonsfylte språklige situasjoner i Norge, som i sin tur hjelper leseren å feste blikket på bestemte språklige og sosiale forhold boka seinere kommer til å ta i nærmere øyesyn. Forfatterne peker også på at “det først og fremst er ulike historiske forhold og betingelser i det norske samfunnet som er helt avgjørende for virkelig å forstå forutsetningene for og mekanismene bak disse språklige tankekorsene” (s. 18). De legger også vekt på at dette ikke bare gjelder (indre og ytre) språkhistorie, men også generell allmennkunnskap og ulike sosiale, politiske og kulturelle forhold i det norske språksamfunnet. I mange av kapitlene får det historiske perspektivet mye oppmerksomhet, i enkelte tilfeller kanskje på bekostning av mer synkrone forklaringsfaktorer, men også samtidige perspektiver er til stede i flere av bokas kapitler.

Det vitenskapsteoretiske og konseptuelle rammeverket som presenteres i *kapitlene to* og *tre*, er godt formidlet og ikke minst relevant og oppdatert. At

forfatterne velger å posisjonere seg innenfor “sosiokulturell lingvistikk” og ikke “sosiolingvistikk”, representerer ei terminologisk dreining vi har sett flere sosiolingvistiske/sosiokulturelle språkforskere gjøre de siste årene (se f.eks. Bucholtz & Hall, 2005). I en norsk kontekst står sosiokulturell lingvistikk for ei noe løsere tilknytning til den variasjonistiske tradisjonen som i stor grad har prega mye norsk sosiolingvistikk fram til 2000-tallet. *Kapittel to* er det første av teorikapitlene, og tar for seg utviklinger i språkvitenskapen og “hva vi egentlig snakker om når vi snakker om språk”. Ei slik ontologisk posisjonering passer godt tidlig i boka, og drar også opp grensene mellom sosiolingvistiske forståelser av språk og andre mer strukturlingvistiske tilnærminger. I kapitlet skilles det blant annet mellom *språket*, altså språkevnen som en mental størrelse og abstrakt grammatikk, *språkene*, altså språk som navngitte og tallfestede størrelser, og *språk* som “alt som dreier seg om å kommunisere noe” (s. 27). Kapitlet viser på den måten at også skråstilt skrift kan være meningsbærende, og det er et godt forsøk på å tilskrive kursiv en didaktisk funksjon. I akkurat dette tilfellet kan man diskutere om det kanskje tilføres i overkant mange betydningslag i kursiveringene, og om den forstyrrer leseflyten noe, spesielt når enkelte morfemer skilles med kursiv. Kursivert skrift har ofte en pedagogisk funksjon i lærebøker ved at den framhever viktige fagbegreper for studentene, men noen vil kanskje synes at enkelte deler av boka er i en hårfin balanse mellom å være pedagogisk og belærende.

Sammenlignet med andre innføringsbøker om lignende tema, for eksempel *Språkmøte* (Mæhlum, Akselberg, Røyneland & Sandøy, 2008), framviser denne boka et betydelig bredere og mer oppdatert teorigrunnlag. I *kapittel tre* formidles det teori om språklige ideologier, holdninger og språklige normer på en god og forståelig måte. I kapitlet defineres og forklares etter hvert godt befestet sosiolingvistiske begreper som *indeksikalitet* og *registerdanning* på norsk, og med oppdaterte og aktuelle eksempler forklares sammenhenger mellom språk, makt og sosiale ulikheter. Kapitlet tilfører med det et etterlengtet bidrag til undervisere i sosiolingvistikk. Teori om hvordan usynlige og uttalte normer kan studeres, illustreres med utgangspunkt i godt utvalgte teoretiske “travere” (f.eks. Dell Hymes og Harold Garfinkel) og nyere sosiolingvistisk teori (f.eks. Barbara Johnstone). De fire påstandene som fremsettes i kapitlet (s. 46), ment for å illustrere hvordan språk og (av)makt henger sammen, gir ei god innramming til tematikken i de øvrige kapitlene. Det teoretiske grunnlaget brukes aktivt gjennom hele boka, og når man leser boka fra perm til perm, får man ei grundig innføring i hvordan de teoretiske konseptene fra de innledende kapitlene kan brukes i praksis for å forstå forholdet mellom språk, makt, identitet og andre sosiale forhold. Teorikapitlene har en god balanse mellom referanser og løpende tekst som gjør teksten lettleselig og godt egnet for studenter.

Bourdieu (1991) er blant teoretikerne det trekkes veksler på i boka. Særlig hans konsept om “lingvistiske markeder” og språk som kapital presenteres som “en nyttig metafor når vi snakker om nettopp vurderinger av språklige uttrykk”

(s. 54). Dette er en velbrukt metafor som fungerer godt for å illustrere hvordan språkvalg kan knyttes til ujevne makt-, status- og prestisjeforhold. Det kan diskuteres om akkurat *lønnsomhet* er et godt bilde på måten språkbrukere foretar “vurderinger av hvordan en vil framstå eller hvilken posisjon en forsøker å innta overfor samtalepartneren” (s. 55). Kanskje kunne det vært presentert noe mer teori som belyste i hvilken grad Bourdieu faktisk mente at lingvistiske markeder skulle tolkes som en metafor, eller om det også kan forstås mer bokstavelig (jf. Heller & Duchêne, 2016) for å beskrive situasjoner hvor språkvalg og faktiske markeder er tettere sammenknyttet, slik forfatterne gjør i større grad i *kapittel ni*.

Om noe annet skal utsettes på fremstillingen og bruken av teoretiske perspektiver (som sannsynligvis springer ut fra personlige faglige interesser), er det at ei inkludering av de mer interaksjonelle perspektivene som springer ut fra Gumperz’ virke, kunne vært mer tematisert (i tillegg til tilsvarende hos Dell Hymes). Boka illustrerer i seinere kapitler for eksempel hvordan selv minimal språklig variasjon kan indekserer sosial betydning (jamfør *kapittel fem* om grenseoverskridende språkbruk og *kapittel sju* om staving). Et mulig forbedringspotensial kunne være å også ha behandlet stilisering og performance i tilsvarende sammenhenger, og kanskje også, med eksempler, ha løftet frem det språklige mikronivået i større grad. Det kunne gitt studenter enda flere verktøy for å analysere forholdet mellom språk og identitet i både tekst og talespråk i ulike kontekster (og i ulike medier). Ved å vektlegge (språk)historiske forutsetninger for bestemte språksituasjoner, slik mange av kapitlene gjør, forsvinner dette interaksjonelle mikroperspektivet litt.

Kapittel fire til *ni* er tematisk inndelt og tar utgangspunkt i et variert utvalg av konkrete språklige virkeligheter og situasjoner fra en norsk kontekst. Som nevnt settes mangfold og variasjon i både tale og skrift under lupen, og med særlig vekt på hvordan man kan avdekke språklige ideologier og sosiale maktforhold og normer. I *kapittel fire* – Standardisering av språk. Språklige hierarkier og deres rolle i språkendringsprosesser – presenteres en grundig gjennomgang av standardisering som ideologi. Det gis et historisk omriss av utviklinga av standardisering som tankemodell, og videre ei innføring i hvordan slike ideer kan overføres til språklige forhold og til en norsk kontekst. Det er få språklige situasjoner som egner seg bedre til å introdusere temaer som språk, makt, status og prestisje enn standardisering og tilhørende språkideologier. På samme måte kan nettopp disse ideene også hjelpe leseren til å forstå hvordan Norge på mange måter er et språklig “annerledesland”, noe kapitlet også gjør på en god måte. Forfatterne viser med både tankevekkende og humoristiske eksempler hvordan språkbruk evalueres av språkbrukere. Det legges særlig vekt på talespråklige hierarkier og hvordan ulike språklige varieteter blir tilskrevet ulike karakteristikk, og hvilken posisjon standardtalemål har og har hatt i Norge i ulike institusjoner som skole, media og kulturscenen. Den siste delen om standardisering som forklaring i språkendringsprosesser kunne gjerne gitt plass til noen flere eksempler på de dialektale

endringene det henvises til, for eksempel Røyneland (2005) eller noen av de mange masteravhandlingene som er skrevet om temaet. Men totalt sett gir kapitlet et godt grunnlag for å diskutere og undersøke det talespråklige mangfoldet i Norge i dag. Utgreiinga fungerer også godt som et bakteppe for *kapittel seks* som handler om skriftnormalene i Norge.

Det er tydelig at ansvaret for kapitlene i boka er fordelt etter forfatterens særskilte kunnskapsområder. *Kapittel fem* tar for seg grenseoverskridende språkbruk, og forestillinger om språklige praksiser som går på tvers av vante kategorier. Nærmere bestemt diskuterer kapitlet holdninger og ideologier fra blant annet debatter om multietnolekt, norsk med andrespråkstrekk, knot og bidialektalitet. Eksemplene og informantutsagnene fra doktoravhandlinga til van Ommeren (2016) om bidialektale språkbrukere er illustrerende og interessante. Med tanke på at seinere kapitler også tar opp skriftspråklige praksiser, kunne det kanskje vært dratt noen paralleller mellom grenseoverskridende språkbruk i tale og skrift for å skape en enda tydeligere sammenheng mellom kapitlene.

Kapittel seks belyser den norske skriftspråkssituasjonen, og gir ei ideologisk og sosiokulturell innramming av hvordan de to skriftspråksnormalene så dagens lys, om variasjonen innad i de to skriftspråkene og hvilke verdier de ulike normene tilskrives. Trolig vil det være både interessant og nyttig for studentene å få dette mer kritiske og ideologiske blikket med seg som et supplement til det de har med seg av kunnskap fra videregående eller tidligere kurs. Kapitlet argumenterer for eksempel på en overbevisende måte for hvordan nynorsk kan forstås som et “minorisert” språk.

Kapitlet er omfattende og empirisk oppdatert, men jeg vil likevel påpeke en synsvinkel som kunne ha belyst det komplekse forholdet mellom bokmål og nynorsk ytterligere: Som eksemplene illustrerer, er det en del byer på Vestlandet som kan beskrives som bokmålsenklaver som er omringet av nynorske kommuner, hvor det ofte er steile fronter mellom bokmålstilhengere og nynorskforkjempere, og hvor mange elever med nynorsk som hovedmål velger det bort til fordel for bokmål. For mange av elevene indekserer nynorsk noe ruralt, umoderne og et lite strategisk språkvalg (jf. Wold, 2019). Det er likevel verd å nevne at disse dikotomiene ikke gjelder overalt i det norske språksamfunnet. Det finnes for eksempel språklige markeder hvor nynorsk ikke forbindes med noe tradisjonelt eller ruralt, men derimot har høy valuta og kanskje snarere tilskrives moderne og urbane verdier, for eksempel på Det norske teater i Oslo eller på Twitter (#nynorsktwitter). Dannevig (2016) viser også at det innen enkelte miljøer på Oslos videregående skoler finnes bokmålselever som “konverterer” til nynorsk, et valg som av disse elevene forklares som ei sosial og akademisk investering. I Hårstad (2018) kommer lignende begrunnelser også frem hos ungdom i nynorske randsoneområder. Slike moteksempler kunne tilført et ytterligere kritisk perspektiv og også nyansert markedsmetaforen til Bourdieu.

Kapittel sju – Staving med mening – er en gavepakke til studenter som er interesserte i nyere skrivepraksiser, for eksempel på digitale flater. I kapitlet får leseren først en gjennomgang av forholdet mellom muntlighet og skriftlighet, før forfatterne gir ei sosiolingvistisk tilnærming til skrift, skriftpraksiser, skriftlighet og ortografi. Her skiller boka seg fra mange andre lærebøker i sosiolingvistikk, som ofte i hovedsak tar for seg talespråk, og i mindre grad digitale kommunikasjonsituasjoner. Kapitlet viser på en svært overbevisende måte hvordan selv en apostrof kan indeksere sosial mening, og trekker også fram ny forskning om dialektskriving og språklige praksiser i sosiale medier.

I kapitlet hevder forfatterne at fordobling av språklige tegn ofte fortolkes som et uttrykk for muntlighet i skrift, men at det er vanskelig å se for seg former med fordoblete konsonanter, slik som <TAKKKKKKKER>, for her dreier det seg, ifølge forfatterne, om “lukkelyder som vanskelig lar seg trekke ut” (s. 150). Dette er imidlertid faktisk ikke så utenkelig, noe som for eksempel kan illustreres av måten P3-profilen Christine Dancke på hennes Twitter-profil svarer på et kompliment til en av hennes podkastepisoder: “Takkkk 🤗🤗🤗 ute nå!» (Dancke, 2021). Dette er et eksempel på at skriftlige uttrykk på sosiale medier ikke nødvendigvis indekserer muntlighet, men at det også dannes egne skriftlige konvensjoner (for eksempel fordobling av konsonanter og av emoji) som gir uttrykk for skriverens ståsted og posisjon (se også Lande, 2017). Kapitlet trekker for øvrig også fram at avvik fra konvensjonell ortografi “i seg selv inviterer til å lese inn merbetydning” (s. 151), og eksempelet med Dancke er egentlig ikke ment som ei innvending til kapitlet. Tvert imot er det et eksempel på at kapitlet inspirerer til videre undersøkelser, og vil trolig sette i gang mange gode studentdiskusjoner. (At bruk av kursiv ikke er nevnt i kapitlet, får vi anta at er en rein forglemmelse).

Kapittel åtte som omhandler minoriteter og minoritetsspråk i Norge, tar for seg tre folks historiske tilstedeværelse i Norge. Utvalget av de tre gruppene med tilhørende språk (tyskere, dansker og samer) begrunnes språkhistorisk, og det tegnes et komplekst og nyansert bilde av den sosiale posisjonen til disse tre gruppene og av forholdet mellom majoritet- og minoritetsspråk. Akkurat disse tre gruppene fungerer spesielt godt for å vise hvordan ulik sosial status har ført til at de har påvirket det norske språket og språkhistorien på svært forskjellige måter. Det fremstår som noe ufullendt at den allerede introduserte termen “minoriserte språk” (jf. *kapittel seks*) ikke videreutvikles eller forklares ytterligere i dette kapitlet. Videre kunne det blitt pekt på parallellene (og paradoksene) mellom fornorskningsprosessen, jamstillingsvedtak og talemålsparagrafen (beskrevet av Bull & Gaski, 1994, s. 252–253) (historiske hendelser som er nevnt tidligere i boka), og da tegnet et enda mer utfyllende og komplekst bilde av hvordan språkvalg og språkpolitikk er forma av ideologier om språk.

Det siste kapitlet som tar for seg språklige situasjoner (*kapittel ni*), gir en introduksjon til språklige landskap. Med bilder fra reklamer på nett og i fysiske

byrom, viser forfatterne hvordan språket som omgir oss på tilsynelatende tilfeldig vis, også er ideologisk ladet og sier noe om makt og statushierarkier. Her diskuteres også posisjonen til engelsk, og i denne sammenhengen kommer markedsmetaforen til Bourdieu virkelig til sin rett som et bilde på hvordan språk henger sammen med faktiske økonomiske markeder, og hvordan språk kapitaliseres og kommodifiseres.

I *det siste og avrundende kapitlet* inviterer forfatterne leseren (særlig de leserne som er lærerstudenter) til å være kritisk til egne praksiser og sin egen posisjon som autoritet i klasserommet. En særlig styrke ved boka er dens relevans for lærerutdanningene og at den har fagdidaktiske kvaliteter uten at dette nødvendigvis stadfestes eksplisitt i hvert enkelt kapittel. Likevel passer boka også utvilsomt godt for disiplinstudenter. Et eksempel på hvordan boka er tilpasset begge disse målgruppene, er at alle kapitlene (bortsett fra introduksjonskapitlet) inneholder ei liste med forslag til videre lesing samt en boks med oppgaver til refleksjon og diskusjon. Disse oppgavene kan også fungere som utgangspunkt for litt større oppgaver, slik som semesteroppgaver eller bacheloroppgaver. Ei innføringsbok som inntar et kritisk perspektiv, passer godt inn på lærerutdanningene og ivaretar målet om at elever i skolen skal lære å tenke og vurdere kritisk og være bevisste på at språk (re)produserer makt (jf. Utdanningsdirektoratet, 2020). Til tross for at boka har en del kvaliteter som gjør den til ei innføringsbok, vil den nok likevel passe best til studenter som allerede har fått *noe* innføring i sider ved den norske språksituasjonen, språkhistorien og/eller språkvitenskapelig teori. Men alt i alt er dette ei svært velkommen bok, som både studenter og forelesere vil ha stor glede og nytte av.

Referanser

- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bucholtz, M. & Hall, K. (2005). Identity and interaction: A sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies*, 7(4–5), 585–614.
<https://doi.org/10.1177/1461445605054407>
- Bull, T. & Gaski, H. (1994). Fornorskningsspolitikk og språkundertykking. I E.-A. Drivenes, M.A. Hauan & H.A. Wold (red.), *Nordnorsk kulturhistorie* (bd. 2). (s. 246–258). Gyldendal: Oslo.
- Dannevig, A. (2016). *Language Conversion to Nynorsk in an Oslo High School – A Critical Sociolinguistic Approach* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo).
- Dancke, C. [ChristineDancke]. (2021, 3. mars). Hentet fra:
<https://twitter.com/christinedancke/status/1367239110809817089>
- Heller, M. & Duchêne, A. (2016). Treating language as an economic resource: Discourse, data and debate. I N. Coupland (red.), *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. (s. 139–156). Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781107449787.007>

- Hårstad, G. (2018). *“Du vel nynorsk fordi bokmål er lettare då, liksom”*: Ein sosiolingvistisk studie av språkval og språklege ideologiar hjå ungdomsskuleelevar i Midt-Gudbrandsdalen (Masteroppgave, NTNU).
- Lande, T.M. (2017). *“My kjedelige grena i ol ass”*: Stilistisk variasjon i en gruppechat på Facebook (Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet).
- Mæhlum, B., Akselberg, G., Røyneland, U. & Sandøy, H. (2008). *Språkmøte: Innføring i sosiolingvistik* (2. utg.). Cappelen Akademisk: Oslo.
- Røyneland, U. (2005). *Dialektnivellering, ungdom og identitet: Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo).
- Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/nor01-06?lang=nob>
- van Ommeren, R. (2016). *Den flerstemmige språkbrukeren: En sosiolingvistisk studie av norske bidialektale* (Doktoravhandling, NTNU).
- Wold, I. (2019). Kvifor ikkje nynorsk? Eit metaperspektiv på sju studiar om språkbortval i randsoner. *Målbryting*, 10, 77–99.
<https://doi.org/10.7557/17.4825>

Ragni Vik Johnsen
Førsteamanuensis

Institutt for lærerutdanning og pedagogikk
UiT Norges arktiske universitet
ragni.v.johnsen@uit.no